

DÁVID GYULA

AZ ELHÚZÓDÓ RETORZIÓ TÍPUSAI ÉS NAGYSÁGRENDJE ROMÁNIÁBAN AZ 1956-OS FORRADALOM LEVERÉSE UTÁN

Az 1956 októbere utáni romániai eseményekről, a forradalom leverését követő – és nálunk egészen 1965-ig tartó – megtorlások eseménysorozatáról számot adva elkerülhetetlen, hogy röviden vissza ne lépjek az időben az 1956-os év elejére, sőt még korábbra. Az eseményeket ugyanis akkor lehet igazán megérteni, ha ismerjük az előzményeket, azt a történelmi-politikai helyzetet, amelyben Románia népe és a hatalom (azaz a párt és szolgálatában a román állambiztonsági szerv: a Securitate) cselekedett.

Igazság szerint nem is „megtorlásról” kellene beszélnünk, sokkal inkább arról, hogy az állam- és párthatalom a magyar forradalom leverését követő hatalmi visszarendeződés keretében adott eszközöket felhasználva teljes erővel hozzátartott egy új kisebbségpolitika – a kisebbségi etnikumok beolvasztása, későbbi terminussal élve: a „homogenizálás” – megvalósításához. Kiváló ürügyet szolgáltatott erre a romániai magyarság szinte egyetemleges szolidarizálása a magyar forradalommal. Nem véletlen, hogy ennek az évtizednek a kulcseseményeinél mindenütt jelen van a magát a „Kárpátok Géniusának” tituláltató Nicolae Ceaușescu.

1956 ŐSZÉNEK ELŐTÖRTÉNETE

Romániában a Sztálin halálát követő éveket a sztálinista párthatalom meghosszabbodó uralma, biztonságának megszilárdulása jellemezte. Ezek azok az évek, amikor a Gheorghiu-Dej körül felsorakozott pártvezetés leszámol belső ellenzékével: előbb az 1948 óta letartóztatásban lévő Lucretiu Patrascanuval, akit 1954-ben bíróság elé állítanak és halálra ítélik, majd az 1952-ben félreállított Vasile Lucával és Ana Paukerrel. Utóbbiakkal történik ugyan egy egyezkedési kísérlet 1955-ben, de utána mindketten maradnak a börtönben (amely Pauker esetében életfogytiglani kényszerlakhellyé szelídül). Ugyanakkor a párt torkára forrasztja a szót (vagy ahogy az ügy első

számú szereplője, Alexandru Jar mondta: „szájába nyomja az öklét”) a mindaddig párthű, de akkor, a XX. kongresszus szellemétől megérintetten „másként gondolkodó” értelmiségnek is. A Jar-ügy¹ 1956 kora nyarán mindenki számára figyelmeztetés volt: a párt még illegalitásbeli harcostársaitól sem tűri el a felelősség kérdését firtató bírálatot, a Hruscsov-féle tézisek általa körülírtnál átfogóbb végiggondolását

Hogy meddig ment el az „önbírálatban” a Gheorghiu-Dej-féle pártvezetés, arra nézzünk csak egy példát: 1954–55-ben játsszák le a „Duna-csatorna-pert” (az ott embertelen körülmények között bekövetkezett halálozások „felelőseinek” kivizsgálásával és bíróság elé állításával), valamint a „pitești-átnevelés” (reedukáció) néven hírhedtté vált ügyben érintettek perét, s zárják le a fővádlottak halálos ítéletével és kivégzésével.² A bíróság elé állítottak között a látszat kedvéért egy-két börtönőr, szekus tiszt is akad. De sehol sincsenek azok, akik – a Securitate legfelső vezetéséből – az egész módszert kidolgozták, az elítéltek között kezdeményezték és felügyelték.

Az 1956-os év gondolkodó romániai értelmisége nyilván a XX. szovjet pártkongresszus téziseinek „felszabadító légkörében” élt, és hitte: azok mentén, reformokkal, a „hibák” kijavításával emberibb világot lehet teremteni Európának azon a felén, amelyet a győztesek jaltai megegyezése „szovjet befolyási övezet” néven szentesített. Ami pedig a romániai magyar értelmiséget, elsősorban annak a szocializmus eszméje és gyakorlata mögé 1945-ben felsorakozott rétegét illeti, ők lehetőséget láttak arra, hogy az egyre nyíltabb kisebbségellenes irányvonallal szembeszállva érvényt szerezzenek a „népek közötti testvériség”, a „teljes nemzeti egyenjogúság” fennen hirdett eszméjének. Ez a magyarázata annak, hogy 1956 nyarán a magyarsággal szemben a román kommunista párt defenzívába kényszerült: leültek meghallgatni a sérelmeket, s „intézkedéseket hoztak” azok orvoslására.

1 Alexandru Jar író 1956 tavaszán a *Gazeta Literară*-ban sürgette a romániai desztalinizáció felgyorsítását a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának szellemében. A Román Munkáspárt dogmatikus vezetése megtette az ellenlépéseket, Jart kizárták a pártból, és háttérbe szorították a közéletben.

2 Felszínre kerülnek ez utóbbi pernek a során azok a borzalmak, amelyeket Turcanu és társai, elsősorban a pitești-i és a szamosújvári börtönben, rabtársaik „átnevelése” címén elkövettek, a minden képzeletet felülmúló kínzások, amelyekbe számosan belehaltak, vagy amelyek elől sokan öngyilkosságba menekültek. Az „átnevelés” hiteles történetét azonban – teljes részletességgel és adatoltan – sírba vitték magukkal a kivégzettek, s csak egy-két túlélő visszaemlékezéseiből ismerhetjük meg, mi is volt az valójában.

Tagadhatatlan, hogy az „olvadás” reménységét a romániai társadalom széles körei élték át ebben az esztendőben: visszafogottabb lett a kollektívizálás, hazatérhettek az al-dunai síkságra kitelepítettek, a „D. O-sok”,³ megritkultak a letartóztatások, leállították a Duna-csatorna építését, amely – értelmetlenül – sok ezer elítélt vagy adminisztratív úton kényszermunkára hurcolt ember életébe került, 1955-ben tíz évig terjedő általános amnesztiával a politikai foglyok egy része is kiszabadult, bizonyos útlevéltrendeletek nyomán szabadabbá vált a mozgás. A sajtóban, az irodalomban már nem volt kötelező norma a szocialista realizmus, sőt nyilvános viták dúlhattak a valóság „lakkozásának”, az irodalom kívülről jövő (párt)írányításának fellettel káros voltáról. És ami még fontosabb volt: az „olvadás” szellemében olyan novellák, regények, versek kezdtek megjelenni, amelyekben az élet elfoglalta a maga helyét, és kezdte kiszorítani az ideológiát.

Ez a folyamat az 1956-os magyar forradalom előtörténetéből is jól ismert, s jeleire érdemes odafigyelnünk, még akkor is, ha az események belső töltetüket tekintve elmaradnak a hasonló magyarországi eseményektől: a Petőfi Körben, az *Irodalmi Ujság* hasábjain vagy az Írószövetségben folyó vitáktól, a Nagy Imre köré felsorakozott csoport politikai kiállításától.

Így érkezik el a romániai társadalom 1956 októberéhez: alig másfél hónappal azelőtt emelte fel fejét Kolozsváron, nyilvános szentmise keretében az 1949-ben az ortodoxiába erőszakkal bekebelezett román görög katolikus egyház; az egyetemeken egy – különben felülről kezdeményezett – diákszövetség megalakításának előkészítése címén az egyetemi életet is meghaladó reformprogramok formálódnak, a korábban „párthű” magyar értelmiség körein kívül pedig olyan elképzelések öltenek alakot, amelyek a román–magyar viszony és az „erdélyi kérdés” gyökeresebb megoldásának módjait keresik.

Mindezek a törekvések kerülnek szembe 1956 októbere után az ismét „bekeményítő” hatalommal.

3 D. O. román rövidítés: domiciliul obligatoriu, jelentése kényszerlakhely.

A MAGYAR FORRADALOM FOGADTATÁSA

A román párt- és államhatalom az első pillanattól kezdve „ellenforradalomnak” nevezte és akként is kezelte azt, ami Magyarországon október 23-tól történt. Az épp Jugoszláviában tartózkodó – Titóhoz Canossát járni küldött – Gheorghiu-Dej helyett Gheorghiu Apostol elnökletével már október 24-én határozatot hozott a párt Központi Bizottsága a határok azonnali lezárásáról

és megerősítéséről, a levélcenzúra megszigorításáról, a rádióadások és a saját szigorú pártfelügyeletéről, az egyetemi központok fokozott megfigyeléséről, s többek között Márton Áron – a csak egy évvel korábban szabadlábba helyezett gyulafehérvári püspök – szabad mozgásának korlátozásáról.

A határokon kívüli rádiók adásait azonban legfeljebb zavarni lehetett, „betiltani” nem. S azokon át – a magyarlakta vidékeken a Szabad Kossuth Rádió, de mellette román és idegen nyelvű adásaival a BBC, a Szabad Európa vagy az Amerika Hangja révén – a lakosság széles körei szereztek tudomást arról, ami Magyarországon valójában történik. S ennek megfelelően széles körű volt a reakció is. A tartományokból belügyi és pártvonalon befutó jelentések tele vannak a spontán megnyilvánulások konkrét eseteivel: a pártaktivistákkal, szekusokkal, a hatalom helyi képviselőivel szemben felszabadulnak a spontán indulatok, széles körben folyik az „ellenséges” rádiókból származó hírek kommentálása, s különösen a fiatalság körében igen sok helyütt a magyar forradalommal való szolidaritás kinyilvánítására kerül sor. Kommunistaellenes jelszavak, felhívások jelennek meg a falakon, kerítésekben, röpcédulákon, Kolozsváron és Bukarestben a diákság rokonszenvtüntetésre készül, november 1-jén, halottak napján pedig nemcsak Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben (ahová a Bolyai Tudományegyetem hallgatói mellett a protestáns teológusok közül is sokan kivonulnak), hanem az ország más pontjain is gyertyagyújtással, fekete szalag viselésével emlékeznek a forradalomban elesettekre, az áldozatokra.

Vannak szervezett akciók is: egy – Kelemen Imre vezette – szovétai csoport tagjai, néhány baróti és nagyváradi kisdíák Magyarországra készülnek, „segíteni a forradalmat”; egy szilágysomlyói gépkocsivezető teljes rakomány élelmiszerral indul neki a határnak; Veress Sándor Titkos Forradalmi Szervezetének gyulakutai csoportja magyarul és románul megfogalmazott levelek sokaságát küldi szét az országban, ellensúlyozandó az „ellenforradalmazó” hivatalos propagandát.

A magyar forradalom napjaihoz kapcsolódik néhány nagyobb horderejű akció is: Teodor Margineanu, a borgóprundi tankos alakulat hadnagya társával eltervezi, hogy riadókézsültség ürügyével kiszabadítják a szamosújvári börtön rabjait; egy nagybányai híradóscsoport (a „kormányzónak” nevezett Popescu csoportja) a szovjet hadsereg telefonvonalainak megrongálására készül; Szoboszlai Aladár pécskai római katolikus pap október 28-ra államszínny kirobbantását készül időzíteni; s tudunk egy Botos József vezette avasújvárosi csoportról is, amelynek elsőrendű vádlottját – pontosan még ezután kiderítendő vádak alapján – első fokon halálra ítélte a katonai bíróság.

Voltak, akik épp a forradalom napjaiban Magyarországon tartózkodtak, és közülük többen ténylegesen is részt vettek a forradalomban, egyelőre csak néhányuk: Molnár Mihály repülőtiszt, a Sátoraljaújhelyen harcoló Nagy Lakatos János, a budapesti harcokban részt vett Salamon László neve ismert. De voltak hitelt érdemlő szemtanúk is: Kusztoz Endre grafikusművész naplójába rajzolt, a szászrégeni Genoî Ioan fényképsorozat, Varga László abrudbányai református lelkész naplójegyzeteket készített az általa látottakról. A hazatérő Kós Károly családi-baráti körben tartott szóbeli élménybeszámolójáról a Securitate iratai közül előkerült besúgói jelentésből tudunk.

Az egyetemi ifjúság megmozdulásai számára hivatalos keretet 1956 őszén a leendő diákszövetség szervezésének „pártfeladata” kínált. 1956 október 24-én a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán tartott diákszövetségi gyűlésen azonban már az egyetemi élet reformjára vonatkozó radikálisabb követelések is elhangzottak (a gyűlést levezető két hatodéves diákot, Balázs Imrét és Tirnován Videt már másnap letartóztatták); október 30-án a temesvári műszaki főiskolán került sor nagyszabású közgyűlésre, ahol még radikálisabb követelések (a szovjet csapatok kivonása, az alkotmányban előírt sajtószabadság szavatolása, a személyi kultusz felszámolása, az iparban a normarendszer, a mezőgazdaságban a kollektivizálás erőltetésének megszüntetése, a kötelező terménybeszolgáltatás eltörlése stb.) szerepeltek. A nagygyűlés után a szervezőket – Mutiu Caiust, Teodor Stancát és Aurel Baghiut – és a felszólalók egy részét azonnal letartóztatták, a kiszabadításukra indított tömegakció során pedig összeütközésekre is sor került a karhatalmi egységekkel, közel háromezer diákot hurcoltak be a kisbecskereki (akkor már üres) szovjet katonai laktanyába, s végül 31 diákot állítottak bíróság elé. Bukarestben Alexandru Ivasiuc filozófia szakos hallgató és társai november 4-re terveztek utcai demonstrációt, amelyet a Securitate akadályozott meg. Kisebb megmozdulásokra került sor emellett Iași-ban, Craiován is – ezek résztvevői között olyanok is vannak, akiket majd csak 1958-ban tartóztatnak le és állítanak bíróság elé.

Diákszövetség-ügyben a legutolsó letartóztatásokra 1956. november 17-én kerül sor: azon a napon a Bolyai Tudományegyetem bölcsészkar diákszövetségének vezetőjét, Várhegyi Istvánt, és három tagját, Nagy Benedeket, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt tartóztatták le. Ők ugyanis az egyetem vezetőségének tiltakozása ellenére a diákszövetség közgyűlése elé akarták vinni a maguk korábban kidolgozott – s többek között egyetemi autonómiát, a marxizmus és az orosz nyelv fakultatívvá tételét is magában foglaló – programtervezetét.

A MEGTORLÁS KEZDETEI...

A magyar forradalom napjaiban, de egy ideig még utána is viszonylag alacsony volt a letartóztatások száma. Pártutasítás is volt erre: nem kell fölöslegesen provokálni a lakosságot. De bizonyára az is szerepet játszott, hogy a Securitatét elbizonytalanították a „szocialista törvényességről” az év első felében elhangzott pártszólamok, s az „átnevelési per” ítéletei. Majd csak 1957-ben nyeri vissza biztonságát – amikor a Nyugat passzivitása egyértelművé válik, s a magyar forradalom leverése után a Kádár-kormánynak, szovjet segítséggel, sikerül helyzetét megszilárdítania –, s kezdődik meg az elmúlt hónapokban „kompromittáltak” nagyobb méretű letartóztatása, az ügynökhálózat révén ismertté vált személyek, csoportok felgöngyölítése.

Bár a párt központi vezetése elsősorban a magyarság körében kereste az „ellenforradalmi elemeket”, s 1957 elején a legfelső pártvezetés már-már a kollektív bűnösség bélyegét sütötte ránk, nemcsak ezen a vonalon indultak meg az egyre nagyobb méretű letartóztatások. A hatalom megfelelőnek látta az alkalmat arra, hogy mindazokkal leszámoljon, akiktől hatalmát féltette: az egykori (és 1947 óta már hivatalosan nem létező) történelmi pártokhoz kötődőkkel; a hegyekben rejtőző, várható letartóztatásuk elől szökésben lévő „fugárokkal” és támogatóikkal; a jogait követelő görög katolikus egyház papjaival és híveivel; a kollektivizálással szembeszálló parasztokkal, a „szektákkal”. Az eddig ismert adatok szerint csak 1957. január 1-je és 1959 májusa között közel tízezer embert ítéltek el politikaiként (a letartóztatottak száma ennek kb. kétszerese).

Ami a romániai magyarság részarányát illeti, pontos adatokkal nem rendelkezünk,⁴ de a becslések alapján elfogadhatónak tartjuk azt a megállapítást, amely szerint ez az arány 1957-ben 10 százalék volt, majd 1958-ban 15 százalékra emelkedett. Talán beszédesebb lesz az 1957-es „magyar perek” rövid felsorolása: 1957. február 19-én kezdődik el Sass Kálmán érmi-

4 Két évvel ezelőtt indult el az az adatgyűjtés, amelynek eredménye – az 1956–65 között Romániában politikai üldözöttest szenvedett magyarok életrajzi adattára a közelmúltban látott napvilágot (*1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára, 1956–1965*. Szerkesztette Dávid Gyula. Kolozsvár, 2006. Erdélyi Múzeum Egyesület–Polis.). Az a 1400 személy, akiknek adatai itt hozzáférhetőek, szükségszerűen csak egy része azoknak, akiket abban az időben meghurcoltak. A begyűlt adatokban is sok a bizonytalanság. Bízunk azonban benne, hogy a romániai belügyi levéltárak tényleges hozzáférhetővé tétele révén – és a feltárt tényanyag ismeretében – lehetőség lesz a történések részletes megismerésére.

hályfalvi lelkész és társai letartóztatása. A hazaárulással és fegyveres összekövés előkészítésével vádoltak perében 32 ítélet születik, ebből három halálos. 1957. február 27-én tárgyalják az első Bolyai-csoport (Várhegyi Istvánék) perét. Ugyancsak februárban kezdődik meg Nagybánya–Szatmár térségében a 21 fős „telefonista” (híradós) csoport letartóztatása. Március 12–13-án tartóztatják le a Házsongárdi temetői tüntetés megszervezésével vádolt Dávid Gyulát, az abban aktív részt vállalt Bartis Ferencet és a Várhegyi-csoporttal összekapcsolt Páskándi Géza költőt, akiket a második Bolyai-perben állítanak bíróság elé. Március 15-én tartóztatják le a Marosvásárhelyen röpcédulázással vádolt Molnár Andrást és két társát. Március 20-án tartóztatják le a Márton Árontól hazatérő Dobai Istvánt, a Bolyai Tudományegyetem nemzetközi jogi tanszékének volt tanársegédét, majd szeptemberben az „erdélyi kérdés” megoldására kidolgozott tervezet alapján nyolc társával együtt hazaárulás vádjával állítják bíróság elé. (Ebben a perben két életfogytiglani ítélet születik.) 1957. március 29-én tárgyalja a kolozsvári katonai bíróság a szilágysomlyói Mike András és négy társa perét. 1957. május 18-án tartóztatják le, a hadseregben elkövetett lázítással vádolva, a kolozsvári hadosztályparancsnokság két tisztjét, Papp Gézát és Szántó Jánost. 1957. június 20-án történnek az első letartóztatások a Veress Sándor-féle gyulakutai Titkos Forradalmi Szervezet kapcsán. 1957. július 7-én tartóztatják le Fodor Pál mérnököt, egy második „erdélyi rendezési terv” készítőjét. S 1957. szeptember 10-én, Szoboszlai Aladárt letartóztatásával indul el – az általa elképzelt Keresztény Munkás Párt és egy magyar-román-osztrák Duna-konföderáció kapcsán – a letartóztatások lavínája. Végül 1957 novemberében már folynak a letartóztatások az első fokon halálra ítélt avasfelsőfalusi Botos József és huszonegy társa ügyében.

...ÉS A FOLYTATÁS

A Szoboszlai-per tárgyalására 1958. április 20-án kerül sor, de ez már az év magyar monstre pereinek nyitánya. Az ügyben a becslések szerint több mint kétszáz letartóztatás történik, Arad vidékétől Csíkiig és Felső-Háromszékig kiterjedő, sőt Bukarestbe, Brassóba is elágazó szálakkal, s a Temesváron megrendezett kirakatperben 57 személyt ítélnek el, közülük tízet halálra, akiken szeptember 2-án végre is hajtják az ítéletet. 1958. március 15-én kezdődnek meg a letartóztatások a sepsiszentgyörgyi diákok csoportja, a Székely Ifjak Társasága, majd a szintén sepsiszentgyörgyi Kossuth Kör tagjai ügyében. A két csoportban 14 személy kerül bíróság elé. Április 29-én tar-

tóztatják le Soós Ferenc kolozsvári református teológust, majd a következőkben hét társát. Ellenük a vád: fegyveres terrorista szervezetbe tömörülés (az egyetlen „fegyver” egy Soóséknál diótörőként használt világháborús kukoricagránát). Perükben két (később életfogytiglanra változtatott) halálos és négy életfogytiglani ítélet születik. 1958. augusztus elején folyik a kolozsvári Bányai Miklós tanár és négy társa letartóztatása. Őt mint elsőrendű vádlottat életfogytiglani fegyházra ítélik. Augusztus 17-én kezdődik meg a brassói központú, de az egész Erdővidékre és a Homoród mentére kiterjedő EMISZ (Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége) felgöngyölítése. A majdani perben három csoportban 77 személyt ítél el a kolozsvári katonai bíróság. Végül ugyancsak 1958-as a temesvári kisdiákok szervezte Bíbor Banda pere; a kilencfős csoportot 1958. október 29-én ítéli el a temesvári katonai bíróság.

A magyar forradalom leverését követő romániai letartóztatási hullám azonban kiterjed olyan csoportokra is, amelyeknek közvetlenül semmi kapcsolatuk nincs a forradalommal, sőt a politikum más szféráival is csak áttételesen, de mint „hivatalosan nem engedélyezett” tömörüléseket a rendszer a maga részéről veszélyesnek ítéli őket. Ilyen a Bethania-mozgalom, amely a református egyházon belül törekedett a hitélet belső megújítására. Ezt a már több mint fél évszázados irányzatot a hivatalos egyházi vezetés is elenszenvvel kezelte, s nem kis része volt abban, hogy 1958 nyarán, három (székelyföldi, szilágysági és nagyváradi) csoportban, a Securitate letartóztatta és a bíróság elítélte húsz legaktívabbnak tekintett képviselőjét, élükön Visky Ferenc magyarkecei lelkésszel. 1958 nyarán fogják el a magyar politikai rendőrség által 1946 óta keresett Mikulich Tibort, majd bujtatóit-támogatóit (összesen tíz személyt). Őt átadják a magyar hatóságoknak, amelyek 1960-ban halálra ítélik, a többieket Romániában állítják bíróság elé. 1958-ban tartóztatják le a „terrorista akcióval” vádolt Szígyártó Domokost a felső-háromszéki Ozsdoláról, akit az ötvenes évek eleji ottani kommunistaellenes merényletekben való bűnrészességgel is vádolnak, a reá kimondott halálos ítéletet Szamosújváron hajtják végre 1959. április 20-án. 1958 novemberében „hozzák be” az erdőfüle „öreg kulákokat” (ez a börtönbeli ragadványnevük volt), bűnük csupán annyi, hogy – háború előtti hagyományokat követve – az otthoni nyomorúságos helyzet elől ki akartak vándorolni Amerikába.

Az 1958-as évvel azonban nem zárultak le az „ötvenhatos” perek, hiszen a román párt- és államhatalom még csak ezután fog hozzá hosszú távú műve: a kisebbségi magyarság teljes jogfosztása és elnemzetietlenítése kiteljesítéséhez. 1959 a romániai magyarság köztörténetében a Bolyai Tudományegye-

tem felszámolásának („egyesítésének”) éve. S ehhez a korábbi perek mint a közösséget megfélemlítő lépések már bizonyára hozzátartoztak. Szükség volt azonban a közvetlen ellenállás megtörésére is. Már 1958 augusztusában letartóztatják a Bolyai Tudományegyetem két tanársegédét, a különben már 1957 tavasza óta ügynökökkel körülvett Varró Jánost és Lakó Elemért, akiket három hallgatóval együtt állítanak bíróság elé, s akiknek perében február 16-án hirdetik ki az ítéletet. (Egy héttel később, február 23-án tartják az egyetem személyzete számára azt a gyűlést, ahol bejelentik a két egyetem egyesítését.) 1959. március 15-én kezdődik meg a kolozsvári protestáns teológusok első csoportjának letartóztatása (tárgyalásuk napja 1959. május 25.), s április 24-én tartóztatják le (ünnepi prédikációk engedély nélküli sokszorosítása miatt) a teológia három tanárát és az ügyben érintett két másik személyt (alig egy héttel azután, hogy április 18-án a Bolyai felszámolása ellen Szabédi László öngyilkosságával tiltakozik). Közben Fejér Miklós és Nagy Jenő kolozsvári tanárok, több magyar nyelv- és irodalomtankönyv szerzői április 1-jei letartóztatásával kezdetét veszi az a „tankönyvper”, amelyben őket – hét hónapi vizsgálati fogság után – végül is felmentik, de a Dobai-perben már elítélt Gazda Ferenc akadémiai kutatóra még 15 évet ró ki a katonai bíróság. Ez a per éppúgy a magyar értelmiség szélesebb körű megfélemlítését szolgálja, mint a szintén 1959-es két csíkszeredai tanár–diák-per: Puskás Attilát és kilenc társát 1959. április 13-tól kezdődően, Kacsó Tibort és két tanártársát július 10-én tartóztatják le. Mindkét csoportban szeptember első felében születik ítélet. Végül októberben kerül sorra az evangélikus teológusok csoportjára (elsőrendű vádlottja Mózes Árpád székelysombori lelkész). Az említett három teológusperben összesen 25 tanárt, hallgatót, fiatal lelkészt és „civilt” ítélnek el.

Ezeknek a pereknek a vádanyagában központi helyet foglalnak el a „magyar nacionalista” megnyilvánulások, s a vád alá helyezetteknek a magyar forradalom napjaiban tanúsított magatartása, több esetben a forradalom napjaiban született versek írása, olvasása, „terjesztése”, levélcenzúrán elfogott levelek, házkutatáskor kézre került naplójegyzetek. A Varró-csoport perében az 1956. november 1-jei Házsongárdi temetői tüntetésen való részvétel, gyászszalag viselése, a magyar forradalmi sajtó termékeinek terjesztése, pénzgyűjtés korábban letartóztatottak családjá számára, a teológusperekben az „ellenforradalmat” elítélő, hivatalosan szervezett nyilatkozatokkal szembeni negatív hozzáállás vagy legalább az „ellenséges” rádióadásainak kommentálása is szerepelt. A forradalom napjaiban vagy azt követően – a letartóztatások során megfélemlítettekből nagy igyekezettel ki-

épített besúgóhálózattól – begyűjtött információk, megfelelő koncepciók körítéssel, még öt-hat évvel később is „ténybeli bizonyítékként” szolgáltak a politikai perekhez. S a megfelelő súlyú új „bizonyítékkal” nem rendelkező Securitate a jelek szerint bőségesen merített ebből a forrásból. Az 1959 novemberétől letartóztatott érendrédi értelmiségi csoport (Bujdosó Gézátt és öt társát 1960. szeptember 3-án ítélik el), a marosvásárhelyi Dávid Sándor kilencfős csoportja (1961. augusztus–szeptemberben kerül sor letartóztatásukra), vagy a Márton Áron-perben annak idején elítélt és 1955-ben szabadult gróf Teleki Ádám és két társa pere (szintén 1961-ben) csak néhány kiragadott példa.

AKIKNEK NEM VOLT KÖZÜK 56-HOZ

A hatalom – mint már jeleztük – a saját biztonságérzete kedvéért igencsak széles körben kereste és találta meg a maga „ellenségeit”. Az itt tárgyalt időszak második felében szintén találkozni ezzel a jelenséggel. 1959 a romániai szocializmus történetében „a mezőgazdaság szocialista átalakításának” befejező éve. S valóban, 1959. augusztus 23-ra megjelenik a kegyelmi rendelet, amelynek következtében több száz falusi embert helyeznek szabadlábra (közülük sokan letartóztatások elől szökésben lévők támogatása miatt, mások különböző, „lázításnak” minősített megnyilvánulások miatt voltak elítélve). Ugyanakkor 1959 kora őszén egész sor újabb letartóztatás kezdődik azokban a falvakban, amelyeknek népe szembeszegült a társas vagy kollektív gazdaságok szervezőivel. Csak a Magyar Autonóm Tartomány területén 1959. augusztus 26-án Nyárádtőn, szeptember 4-én Kézdiszentléleken, szeptember 8-án Sáromberkén, a Gyergyói-medencében 23-án Tekerőpatakon, 26-án Gyergyóújfaluban, szeptember 30-án Csíkcsicsóban, október 3-án Csíkkozmasón történnek tömeges letartóztatások. Az ezek nyomán beindított perekben összesen 57 férfit és asszonyt ítélnak el.

A tömeges megfélemlítés kiváló eszközei – nemcsak ekkor, hanem az ötvenes-hatvanas évek alatt is – a Jehova-tanúk csoportjai elleni perek. Ezt a szektát 1948-ban helyezték törvényen kívül Romániában, mivel nem ismertek el semmiféle világi hatalmat, s katonának besorozott fiaik megtagadták a fegyverfogást. Csak a Magyar Autonóm Tartományból és csak az 1956–65 közötti időszakból tíz, többségükben magyarokból álló jehovista csoportot ismerünk, amelyekből 92 főt állítottak bíróság elé, részben visszaesőként. Bár a székelyföldi falvak közösségében nem voltak igazán népszerűek, letartóztatásuk kétségtelenül „figyelmeztetésként” hatott.

1956 TOVÁBB ÉLŐ HATÁSA

A magyar forradalom azonban, főképp az ifjúság körében, sokkal mélyebb nyomokat hagyott. Az EMISZ-re és a SZIT-re már utaltunk a korábbiakban, az ő elképzeléseikben és cselekvéseikben fontos helyet foglalt el a nemzeti hagyományokhoz való ragaszkodás és annak tettekben való kifejezése. Ilyen csoportok némely esetekben éveken át működtek anélkül, hogy a Securitate felfedezte volna őket, mint a nagyváradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetsége, amelyet a forradalom napjainak tenni akarása hozott össze még 1956 őszén, s amelyet a Securitate csak 1960 októberével kezdődően göngyölített fel. Ügyükkel kapcsolatosan a köztudat szerint több mint négyszáz diákot és tanárt hurcoltak meg, hogy a végén, a kettéosztott csoport perének 1961. december 1-jei tárgyalásán, 59 főt ítéljenek el, összesen 540 évre. Ugyancsak az 1956-os napokra lehet visszavezetni a gyergyószentmiklósi Fekete Kéz nevű csoport tevékenységét. Ők már a magyar középiskoláknak a Bolyait követő „egyesítése” ellen is tiltakozni próbáltak: 24-üket ítélte el 1961. június 6-án a kolozsvári katonai bíróság. De említhetjük a sepsiszentgyörgyi Fehér Szarvasokat, akik 1961. március 15-én készültek koszorúzni a város parkjában álló Székely Vértanúk emlékművénél, vagy a gyergyóújfalusi Erszényi-csoportot, amelynek tagjait 1961. október 31. és november 21. között tartóztatták le.

Az 1956-os indíttatású romániai politika futó áttekintését le is zárhatnánk az 1964-es kegyelmi rendelettel, amellyel (tulajdonképpen több, 1962-től egymást követő csoportban) az új világpolitikai helyzetben, nyugati nyomásra az összes politikai foglyot szabadlábra helyezték Romániában. Nem egy forrás „általános amnesztiát” említ, holott névre szóló tömeges egyéni kegyelemről volt szó, amelynek erejénél fogva elengedték ugyan az elítéltek hátralévő büntetését, de változatlanul megmaradt „büntetett előéletű” minősítése. Nem törölték el a mellékbüntetések (például a vagyonelkobzást), s a kiszabadultak egy része polgári jogait is csak egy későbbi, határidőhöz kötött „rehabilitációs per” határozata alapján kapta vissza.

A kutatásaink során magunk elé kiszabott időhatárt azonban nemcsak ezért rögzítettük 1965-re, az említett kegyelmi rendeleten túlra. Hanem azért is, mert még az 1964-es kegyelmi rendelet után is voltak olyan perek, amelyekben a vádak szálai – nem csupán a szervek koncepciója szerint, hanem a valóságban is – 1956-ig visszavezethetők. Tulajdonképpen két ifjúsági szervezetről van szó: az 1965 márciusában letartóztatott Erdélyi Ifjúság-

ról és az 1965. november 13-án letartóztatott gyergyói Török József – akkor már bukaresti műegyetemi hallgató – csoportjáról. Az előbbiben hatan, az utóbbiban tizenketten álltak bíróság előtt. Törökék ellen a vád többek között az volt, hogy – amint a vád alá helyezési indítvány fogalmazott – „kapcsolatot tartottak olyan ellenséges és kalandvágyó magyar állampolgárokkal, akik 1956-ban részt vettek az ottani ellenforradalomban, és akiknek sugallatára felforgató tevékenység céljából szervezkedtek Románia szocialista rendszere ellen és a román állam területi megcsonkítása érdekében”.